

Букіна Т.В.

*к.і.н., старший викладач
кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
та безпеки життєдіяльності
Первомайського політехнічного інституту
Національного університету кораблебудування
ім. адмірала Макарова*

СОЦІАЛЬНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В МОЛДАВСЬКІЙ РСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 80-Х рр. ХХ ст.: СПЕЦИФІКА ТА ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. У роботі розглянуті окремі зміни в соціальних перетвореннях Молдавської РСР у другій половині 1980-х рр. Розкриваються проблеми, які існували в системі охорони здоров'я, вирішенні житлового питання, роботі культурних установ. Автор намагається виділити специфіку цих перетворень в республіці і порівняти рівень життя населення міст і сіл.

Ключові слова: Перебудова, МРСР, соціальна політика, специфіка орієнтирів у культурному житті, проблеми медичного обслуговування на селі, забезпечення житлом, індивідуальні забудови.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій.

Один із складних поворотних моментів історії СРСР припав на другу половину 80-х рр. ХХ ст., на роки так званої перебудови. Сприйняття того етапу в історії країни неоднозначне, але освоєння його здобутків і прорахунків необхідне для подальшого вибору політичного та соціально-економічного розвитку колишніх республік.

В руслі загальносоюзної тенденції йшла і молдавська радянська історіографія. На відміну від московських видань, брались приклади із молдавської практики. Відмінності існували і в тематиці республіканських видань. Молдавські науковці більшу увагу звертали на специфіку соціальних проблем розвитку республіки в умовах переходу до ринкових відносин, клопотались питаннями підвищення рівня життя молдавського населення, шукали резерви інтенсифікації виробництва, шляхи запровадження регіонального госпрозрахунку, ставили проблеми співвідношення соціально-економічного розвитку промисловості, аграрної сфери та природокористування. Для вивчення історії МРСР періоду перебудови найважливішими є матеріали Центрального державного архіву Молдови, що знаходиться в м. Кишиневі та його філія в м. Тирасполі [1-4].

Формулювання цілей статті. В роботі аналізується специфіка реалізації загальнодержавних заходів соціального реформування в МРСР.

Виклад методики та результатів дослідження. До середини 1980-х рр. застійні явища економіки у сукупності із залишковими принципами фінансування соціальних програм відобразилися на рівні добробуту населення. Заходи з підвищення заробітної плати, спроби вирішити житлове питання, безкоштовна медична допомога — не покращили життєвий рівень населення у порівнянні з більшістю розвинутих країн Заходу.

Новий стратегічний курс на прискорення соціально-економічного розвитку СРСР було покладено в основу довгострокової програми розвитку «Основні напрямки економічного і соціального розвитку СРСР на 1986-1990 рр. і на період до 2000 року» [5,188]. Широка соціальна програма, передбачена до 2000 р., була направлена на подолання розриву між суспільними потребами й досягнутим рівнем виробництва, між платоспроможним попитом і його матеріальним забезпеченням.

Державні заходи чітко поширювались на всі союзні республіки. Економічні реформи перших років перебудови не дали відчутних результатів. Це було зумовлено тим, що сама модель реформи, розроблена в центрі, об'єктивно призводила до розладу економічних відносин. Переведення підприємств на самофінансування в умовах панування планової системи управління економікою стало руйнівним для економіки. Підприємства збільшували свої прибутки не за рахунок ефективності та якості роботи, а за рахунок підвищення цін. А це неминуче призводило до ігнорування інтересів споживача, неконтрольованого зростання грошових виплат на виробництві, порушення договірних зв'язків.

Стан економіки суттєво впливав на ефективність соціальних програм. Та не менш важливими були і особливості, що визначали регіональну специфіку рівня життя населення Молдавської РСР. Серед яких варто виокремити: — перевага в структурі народного господарства галузей агропромислового комплексу, а в ньому — сільськогосподарського виробництва. Значна частка зайнятих в сільському господарстві

(34,7%, включаючи зайнятих в лісному і особистих підсобних господарствах, від чисельності всіх зайнятих в народному господарстві) [7,172], що обумовлювало, поряд з іншими факторами, відносно низький рівень доходів населення; — національний дохід на душу населення, як найбільш загальний показник рівня життя, складав в Молдавській РСР в 1985 р. 1790 крб., в той час, коли, наприклад, в Естонії — 2418 крб., в Білорусії — 2212, в Литві — 1861 крб. [8]; — перевага зайнятості в сільському господарстві і сільських жителів в структурі населення, визначали середню величину реальних доходів в розрахунку на душу населення, яка була нижчою, ніж в союзних республіках європейської частини території країни, а відповідно, менші, у порівнянні з ними, можливості задоволення потреб. Сама ж структура потреб населення республіки також визначалась сільським укладом і відображала природно-кліматичні умови ведення сільськогосподарського виробництва. Теплий клімат та високопродуктивні землі давали можливість вирощувати такі культури, як виноград, тютюн, багато видів фруктів та овочів, котрі були малопоширені, наприклад, на території РРФСР, республіках Прибалтики і Білорусії. Тому для населення Молдавської РСР був характерний порівняно вищий рівень споживання овочів, фруктів, рослинного масла, хліба, в той час, коли споживання м'ясних продуктів було нижчим середньосоюзного показника [12, 13-14]; — у формуванні доходів сімей колгоспників в Молдавській РСР суттєву роль відіграло підсобне господарство, яке займало в 1987 р. 23,7% (по країні — 24,4%), в той час, як в сім'ях робітників і службовців — 7,4% (по країні — 3,3%) [12,18].

В результаті заходів з підвищення заробітної плати, пенсій та інших грошових виплат — сукупні доходи населення республіки значно збільшились. Це призвело до того, що в 1986 р. серед робітників і службовців, частка сімей з сукупним доходом 100 крб. в місяць і більше на члена сім'ї складала 75,6%, а до 100 крб. — 24,4%. Серед колгоспників частка сімей з доходом 100 крб. була дещо більшою — 33,9%, відповідно менше сімей з сукупним доходом більше 100 крб. — 66.1% [12,19]. Це мало б свідчити про зростання рівня життя населення. Але систематичне зростання цін та дефіцит товарів — знижували купівельну спроможність населення. Недостатня збалансованість доходів населення і товарних ресурсів посилювали стихійний перерозподіл доходів між людьми, дезорганізували державний ринок [12,20]. В інформації міністерства торгівлі МРСР за 1985 р. серед збиткових підприємств зазначено 30 підприємств управління громадського харчування в м. Кишиневі; 6 підприємств управління торгівлі

в м. Бельцях; 2 підприємства управління торгівлі в м. Тирасполі [3].

У 1986 р. до підприємств міністерства торгівлі Молдавської РСР імпортувались: тканина бавовняна, шовкова, льняна; швейні вироби та шкіряне взуття з країн Європи та Азії. Всього планувалося імпортувати на суму 418359 тис. крб., а фактично було поставлено товару на суму 397036 тис. крб.[4]

Перевід економіки на інтенсивний шлях розвитку охоплював і соціальну сферу, що мала забезпечувати нормальну життєдіяльність людини: освіту, науку, охорону здоров'я, культуру, побутове обслуговування, житлово-комунальне господарство, фізкультуру та спорт. Одним із завдань закладів культури та мистецтва республіки було забезпечення та підтримання достатнього рівня культурного розвитку населення.

В програмі КППС [11] зазначалось, що сфера культури покликана задовольняти зростаючі запити різних категорій населення, розвивати здібності, збагачувати спосіб життя, формувати здорові потреби та високі естетичні смаки. Вирішення таких завдань вбачалось в постійному удосконаленні змісту та методів культурно-просвітницької роботи, в укріпленні її матеріальної бази, в інтенсивному культурному будівництві на селі [6].

На території Молдавської РСР діяла широка мережа закладів культури і мистецтва. В 1985 р. 19% всіх клубних закладів Міністерства культури МРСР знаходились в будівлях, що потребували капітального ремонту, а близько 3% — в аварійних приміщеннях. В 1986 р. нараховувалось 2111 масових та універсальних бібліотек з книжковим фондом близько 30 млн. екземплярів; читачами бібліотек були 1938,2 тис. чол.; в середньому по республіці на кожні 100 чоловік населення приходилось 714 екземплярів книг і журналів та 20 книговидавачів на кожного читача. Діяло 1851 клубних закладів, з них 83% в сільській місцевості. Нарховувалось 1889 кіноустановок, з них 1673 — в сільській місцевості [13,18]. Такі дані свідчили, що в республіці була наявна значна матеріально-технічна база, яка могла забезпечити культурне дозвілля населення. Та 43% працюючих робітників, 44% колгоспників та 21% службовців, що проживали в сільській місцевості, не відвідували клубних закладів. Це пояснювалось низьким художнім рівнем заходів, що проводились; не належним благоустроєм клубних закладів та віддаленістю їх від місця проживання [16].

В 1986 р. в розпорядженні населення Молдавської РСР був 71 стадіон, 29 плавальних басейнів, 1266 спортивних залів, котрі могли прийняти більше 350 тис. чоловік у день. Але регулярними

заняттями фізичною культурою та спортом було охоплено лише 24% жителів. Багато клубів у республіці бездіяли. Це в Григоріопольському, Каларашському та Унгенському районах. З метою активізації роботи цих закладів, планувалося провести підбір досвідчених, висококваліфікованих, ініціативних працівників та переглянути систему оплати їх праці [18].

Порівняння зростання благополуччя і культурного рівня населення республіки в містах і сільській місцевості — дає підстави стверджувати, що вищі темпи були притаманні сільській місцевості. Коли в містах відзначали його зростання в розрахунку на одного жителя республіки в 1987 р. в 2,7 рази то в сільській місцевості — в 3,0 рази [4,212].

Система охорони здоров'я в республіці була однією із складних галузей в структурі невиробничої сфери [1]. Вона представляла собою достатньо розвинуту мережу різних за профілем медичних закладів — лікарні, поліклініки, амбулаторії, здравпункти, пологові будинки та ін., де працювало 16,1 тис. лікарів, 47,7 тис. середнього медичного персоналу. На кожні 10 тис. населення приходилось 38,4 лікарів, 126 ліжок (в СРСР відповідно 42,7 та 130) [7,15]. В багатьох країнах середня забезпеченість складала менше 40 ліжок і лише в незначній кількості економічно розвинутих країн перевищувала 100 ліжок [15].

В 1986 р. в системі Міністерства охорони здоров'я МРСР нараховувалось невстановленого медичного обладнання на суму близько 1 млн. крб.[2]. Це в той час, коли оснащення апаратурою і обладнанням пологових будинків в сільській місцевості бажало б бути кращим. Більше 50% пологових відділень, значна кількість амбулаторій, фельдшерсько-акушерських пунктів, лікарень знаходилися в непристосованих будівлях. За 1986 р. залишались невикористаними 1,5 млн. крб. капітальних вкладень [22]. Існуюча в сільській місцевості система охорони здоров'я не задовольняла вимог. Рівень медичної допомоги був недостатнім та неефективним, а реорганізація йшла вкрай повільно [22].

Недостатня забезпеченість населення медичною допомогою на селі була зумовлена нехваткою спеціалістів, низьким рівнем матеріально-технічної бази цієї служби, побутовими умовами, які могли запропонувати в сільській місцевості. В 30% дільничних лікарень було відсутнє централізоване водопостачання, опалення, каналізація, гаряча вода. В більшості дільничних лікарень (76%) хворим не здійснювалося рентгенологічне дослідження, не практикувалося необхідних методів клінічного обстеження через відсутність відповідних приміщень, апаратури, реактивів і ін. [14,9-10].

Комплексна програма удосконалення системи охорони здоров'я і медичної науки в країні особливо виділяла охорону материнства і дитинства. Бо ситуація в цій сфері була найбільш складною. Існувала висока захворюваність в дитячих садках, школах, зростала дитяча смертність в республіці [22]. Це в значній мірі пояснювали незадовільною кваліфікацією лікарів, що призводило до суттєвих помилок в період спостереження за здоров'ям майбутньої матері, а також недостатньою кількістю спеціалістів на селі. Середня забезпеченість лікарями-педіатрами складала лише 80%, акушерами-гінекологами — 86%. В Кантемирському районі не вистачало: 50% педіатрів, більше 180 акушерів-гінекологів. Близько 300 педіатрів, що працювали протягом 5-10 років і більше, жодного разу не підвищували кваліфікації [22]. Відповідно, відзначалось дуже повільне зниження дитячої смертності в МРСР, яка, знову ж таки, була більш високою в сільській місцевості [12,87].

Визначальним фактором в підвищенні рівня життя населення є покращення житлових умов. В соціальній політиці другої половини 1980-х років в республіці була розроблена житлова програма, затверджена спільною постановою ЦК компартії Молдавії, ради міністрів Молдавської РСР і Молдавської республіканської ради профспілок. Для її реалізації житлове будівництво мало вестись високими темпами. Житловий фонд планувалось збільшити в 1,5 рази і довести до 99,5 млн. кв. м, середню забезпеченість житловою площею — до 18-19 кв. м і до 27-28 — в сільській місцевості. Для забезпечення житлом кожної сім'ї планувалось збудувати 624 тис. квартир [23].

Складність вирішення такої проблеми поглиблювалась тим, що Молдавська РСР відставала від середньосоюзного рівня з багатьох показників соціального розвитку [13]. Темпи будівництва житла в республіці відставали від зростаючих потреб на нього, в результаті чого, не дивлячись на збільшення вводу житла, черги на його отримання не скорочувались, а збільшувались. Коли на початку 1986 р. вона складала 152 тис. сімей, то на початок 1988 р. — 172,5 тис. сімей [24].

Вирішення житлової проблеми в Молдавській РСР мало й свою специфіку, яка визначалась перевагою сільського населення. В сільській місцевості 94,4% житла знаходилося в особистій власності громадян і лише 5,6% складало суспільний житловий фонд. Скорочення будівництва житла в сільській місцевості на кошти колгоспів і міжгосподарських підприємств погіршувало і без того складне становище з отриманням квартир новими спеціалістами. Це призводило до плінності кадрів, що гальмувало соціальний розвиток села [21].

Житлове будівництво в Молдавській РСР здійснювалось за рахунок відповідних капітальних вкладень: державних і кооперативних підприємств та організацій (включаючи житлову кооперацію) — 58%, колгоспів та міжгосподарських об'єднань — 6%, населення — 36% [4,220]. За рахунок усіх джерел фінансування, на виконання житлової програми було направлено в дванадцятій п'ятирічці — 2,2 млрд. [23].

Важливим резервом забезпечення житлом було розвиток індивідуального будівництва. Практично були відмінені раніше існуючі заборони на нього. Держава надавала пільгові кредити з терміном погашення на 25-35 років. Але в цілому по республіці будівництво житла за рахунок населення скорочувалось. Побудувати будинок в селі було нелегко, так як матеріалів виділялось не більше однієї третьої від потреби [17]. В республіці ні одне із відомств не займалося питанням індивідуального будівництва на селі. ЦК КПРС та рада міністрів СРСР постановою «Про подальше удосконалення економічного механізму господарювання в агропромисловому комплексі країни» дозволили господарствам виділяти за рахунок своїх фондів до 50% вартості будівельних матеріалів індивідуальним забудовникам, які активно працювали в державних господарствах. Але кошти для реалізації цих завдань не виділялись. Не було видано відповідних нормативних актів для регулювання цього механізму [21]. В окремих районах Молдавської РСР починали з'являтися ознаки вимирання сіл [17].

Як зазначалось в постанові ЦК КПРС «Про основні напрямки прискорення вирішення житлової проблеми в країні», планування і будівництво житла необхідно було вести в комплексі з об'єктами соціально-культурного призначення і комунального господарства [19]. Різниця в рівні благоустрою міських і сільських житлових будинків була суттєвою. Більшість житлових будинків в сільській місцевості не були забезпечені необхідними комунальними зручностями [13,18]. Природний газ отримувало населення в основному міст, сільська місцевість забезпечувалась зрідженим газом. Із загальної кількості квартир, що отримували природний газ: 90,5% знаходилися в містах, 5,7% — в поселеннях міського типу, 3,8% — в сільських населених пунктах [9,222,223].

Висновки. В МРСР був відносно низький рівень заробітної плати, у порівнянні із загальносоюзним рівнем. Це пояснюється з позиції структури матеріального виробництва і народного господарства республіки в цілому, де перевагу мали галузі з невисоким рівнем заробітної плати (будівництво, сільське і лісне господарство).

За ступенем досягнення нормативів у забезпеченості населення трикотажем, тканинами та взуттям МРСР займала передові позиції серед союзних республік. На території МРСР нерівномірним було внутрішньорайонне розміщення підрозділів служб побуту. В селах Криулянського, Ришканського, Лазовського, Унгенського, Кутузовського районів такі служби були відсутні повністю.

Не дивлячись на спроби реформування соціальної сфери, рівень життя населення Молдавської РСР був ще далеким від нормативних показників. Це стосується і освіти, і охорони здоров'я, і рівня оплати праці, і забезпечення житлом та відповідними умовами праці. Зростання у населення кількості грошей на руках, призвело до проблеми невідповідності пропозиції з попитом на споживчому рівні. Відповідно, так і не було ліквідовано дефіциту продовольчих і промислових товарів. І саме головне — не вдалося подолати залишковий принцип фінансування соціальної сфери. Становище на селі суттєво відрізнялося від рівня життя в містах. Навіть, в період запровадження купонної системи, норми відпуску продукції були різними для жителів міст і сільської місцевості. Але специфіка господарського укладу республіки вплинула на те, що ці заходи суттєво не погіршили становище в сільській місцевості.

Література

1. АСПОРМ. — ф. — 51. — опс. — 71. — спр. 195 «Информации ЦК КПМ, министерства здравоохранения МССР по выполнению постановления ЦК КПМ и совета министров МССР «О мерах по дальнейшему улучшению народного здравоохранения в МССР».
2. АСПОРМ. — ф. — 51. — опс. — 71. — спр. 367 «Документы о выполнении постановления бюро ЦК КПМ о неотложных мерах по улучшению медицинского обслуживания сельского населения республики и укреплению материально-технической базы учреждений здравоохранения на селе».
3. ЦДАМ. — ф. 3060. — опс. 1. — спр. 2021 «Основные показатели деятельности организаций системы торговли республики за 1985 г.».
4. ЦДАМ. — ф. 3060. — опс. 1. — спр. 2080 «Сводные статистические отчеты министерства и отчеты организаций о поступлении импортных товаров за 1986 — 1987 гг.».
5. КПРС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. Т.15 (1985-1988). — М., 1989. — С. 188.
6. Матеріали ХХVII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу. — М., 1986 р.
7. Молдавська РСР в цифрах в 1987 р. // Короткий статистичний збірник. — Кишинев, 1988. — С. 172.
8. Народне господарство Литовської РСР в 1985 р. — Вільнюс, 1986.
9. Народне господарство Молдавської РСР в 1987 р. — Кишинів, 1988. — С. 15, 212, 220, 222, 223.
10. Народне господарство СРСР за 70 років. — М., 1987. — С. 585-586.
11. Програма Коммунистической партии Советского Союза: Новая редакция: Принята ХХVII съездом КПСС. — К. : Политиздат Украины, 1986.
12. Кожухарь А.Ф. Проблемы підвищення рівня життя населення Молдавської РСР. — Кишинів, 1989. — С. 13-14, 18, 19, 20, 87.

13. Крамаренко Г.К. Экономические проблемы переустройства быта молдавского села / Крамаренко Г.К., Гольденберг Я.Е. — Кишинев, 1986. — С. 18.
14. Тестемицану Н.А. Пути сближения уровней стационарной помощи городскому и сельскому населению / Тестемицану Н.А., Тинтюк Д.В. — Кишинев, 1985. — С. 9, 10.
15. Аргументи і факти, 1986. — № 5.
16. Вечерний Кишинев, 1985. — 4 сентября.
17. Известия, 1988. — 28 мая.
18. Комсомольська правда, 1985. — 16 червня.
19. Правда, 1986. — 24 квітня.
20. Советская Молдавия, 1986. — 18 января.
21. Советская Молдавия, 1987. — 18 марта.
22. Советская Молдавия, 1987. — 3 марта.
23. Советская Молдавия, 1988. — 19 мая.
24. Советская Молдавия, 1988. — 8 июня.

Букина Т.В. Социальные преобразования в МССР во второй половине 80-х гг. XX в.: специфика и особенности. — Статья.

Аннотация. В работе рассмотрены отдельные изменения в социальных преобразованиях Молдавской ССР во второй половине 1980-х гг. Раскрываются проблемы, которые существовали в системе здравоохранения, решении жилищного вопроса, работе культурных учреждений. Автор пытается выделить специфику этих преобразований в республике и сравнить уровень жизни населения городов и сел.

Ключевые слова: перестройка, МССР, социальная политика, специфика ориентиров в культурной жизни, проблемы медицинского обслуживания на селе, обеспечение жильем, индивидуальные застройки.

Bukina T.V. The social reconstructions in Moldova SSR in the second part of 80s in XX century. The characteristics and specifics. — Article.

The article deals with the some reconstructions of social life in Moldova SSR in the second part of 1980s. Such problems like the system of health-care, housing and the activity of cultural centres are discovered here. The author tries to eliminate the characteristics of this reorganisations in the republic and to compare the living standarts of the rural and urban populations.

Key words: restructuring, MoldovaSSR, social policy, the specificity of landmarks in cultural life, problems of medical service on the countryside, housing, personal building.